

Stichting Behoud Dierenwereld Veluwe

opgericht 4 juni 1986
Ingeschreven bij de Kamer van Koophandel
onder nummer S 41040043

Doel: Bescherming en behoud van alle op de Veluwe voorkomende diersoorten in hun natuurlijke omgeving, met inachtneming van de druk die een biotoop kan verdragen.

Bestuur:

Voorzitter	H. Bonekamp	tel: 055-3667617
Secretaris	H.L. Kats	tel: 055-3558686
Penningmeester	P.R. Wervers	tel: 055-5401081
Lid	W. Fiets	tel: 055-3556836
Lid	J. Rolfes	tel: 055-5413909

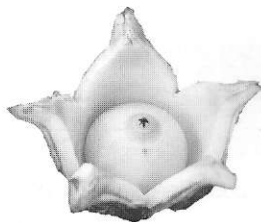
SBDV-internetsite: <http://members.chello.nl~w.fiets/>

Nieuwe donateurs aanmelden bij:

Stichting Behoud Dierenwereld Veluwe
postbus 103
7300 AC Apeldoorn
055-3558686
e-mail: H.L.Kats@inter.nl.net (secretariaat)

Donaties: minimaal: € 5,- per jaar
 voor het leven: € 125,- eenmalig

Gironummer: 1946458
 T.n.v. Stichting Behoud Dierenwereld Veluwe
 Apeldoorn

STICHTING BEHOUD DIERENWERELD VELUWE

Uitgave 2009

Inhoud

Voorwoord.	1
Draaihals, leefgebied en nestkasten.	2
Boekje SBDV.	6
De Bunzing, gewenst door de mens?	8
Bijzondere waarnemingen.	10
Drama in de wildbaan.	12
Jaarprogramma excursies en dialezingen.	18
Een bijenzwerm in een vogelnestkastje.	21
Tijgerspin.	26
Overzicht broedseizoen 2008.	28
Paddentrek en Vleermuizeninventarisatie.	29
Vrijwilligerswerk.	30
Ooievaarsnest.	32

tekeningen: Henk Bonekamp / Foto's: Andre van der Woude,
Alex Korts, Henry Kats en Wim Fiets.
Stichting Behoud Dierenwereld Veluwe.

De mens is het intelligentste van alle dieren en het meest dwaze.
Namens de dieren,
Diogenes (412 - 323 voor Chr.).

Het voortbestaan van de diersoorten op aarde is afhankelijk van de gevoelige balans van de natuur.

Tot nu toe hebben vele dieren de inbreuk van de mens op hun bestaan overleefd. Maar wanneer wij niet leren de dieren op hun juiste waarde te schatten en een plaats op deze aarde voor hen zeker stellen, bestaat het gevaar dat wij de rijke en kleurrijke wereld ontdoen van vele bewoners. Wij hopen en geloven dan ook dat u, samen met ons, ons enthousiasme voor de dierenwereld in al zijn vormen kunt delen.

Voorwoord

Henk Bonekamp

Stichting behoud dierenwereld achtertuin.

Mensen met een nieuwbouwachttertuintje zeggen dat wij een grote tuin hebben. Inderdaad iets groter dan het gemiddelde tuintje in de wijk maar toch niet echt groot. Toch is er erg veel te beleven. Ook al omdat ik weinig schoffel en een spontaan opgekomen plantje al snel de kans geef om zichzelf te bewijzen. Zo heb ik al diverse keren een pracht van een zonnebloem gehad. Uit het wintervoer voor de vogeltjes. Een enkele maïsplant tussen de rabarber vond ik wat minder.

- Aan mijn houthok hangt een bijenblok. Op een zondagochtend in het voorjaar vliegen een paar kleine metselbijen af en aan. Eerst vooruit erin, vervolgens achteruit erin. In een paar uur zijn bijna alle gaten dichtgemetseld. Ik maak nog snel een extra blok en ook dit zit de volgende ochtend grotendeels vol. Ik maak gelijk maar een blok voor mijn dochters.
- Wij komen op een late avond terug van vrienden. Een vochtige zomeravond, al wel donker. "Wat ligt er allemaal op het gras?" vraagt mijn vrouw, door het raam kijkend. Zaklamp erbij. Meer dan honderd dikke naaktslakken kruipen op het gazon. Geen wonder dat mijn hosta's zo afgevreten zijn. Ik raap er toch maar zoveel mogelijk in een emmer en zet ze aan de overkant van de weg in het hoge gemeentegrass bij de gemeentevijver.
- Ik lig op mijn buik bij de vijver op de vlonder. Op vier plaatsen zwemmen twee aan twee de kleine watersalamanders. Het mannetje met zijn rode buik achter het vrouwtje. Later zie ik er een druk bezig met eitjes leggen in de waterplantjes. Ze leggen een eitje op een blaadje van een waterplant en plakken vervolgens het blaadje dubbel om het eitje te beschermen. Prachtig om dat vlak voor je neus te zien gebeuren.
- Een eksterpaar is al dagen druk met het nest bovenin het topje van onze berk. Dit doen ze al meerdere jaren maar steeds zo hoog in de zweepende top dat het nest er elke winter weer uitwaait.
- Ik mag graag een beetje timmeren en heb in mijn leven al tientallen nestkasten getimmerd. Rond ons huis hangen 3 mussennestkasten met, samen, 13 nestmogelijkheden. Een heel getijlp maar wel erg leuk. Jonge mussen op het gras en oude mussen die de jonkies voeren.
- Er wonen 5 groene kikkers in onze vijver. Ze kwaakten afgelopen zomer nauwelijks maar zaten wel heel vaak mooi te wezen op de vlonder, in de zon.
- Enz. enz.

Conclusie: grijp niet te hoog en kijk goed om je heen. Doe leuke dingen in je eigen tuin(tje) of balkon en de dierenwereld heeft er baat bij.

Het bestuur wenst u en de uwen een voorspoedig 2009 toe.

Draaihals, leefgebied en nestkasten.

Henry Kats

Tijdens een vergadering hadden we het over het vogelnestkastengebied bij Radio Kootwijk. Het ging over twee nestkasten voor de draaihals (*Jynx torquilla*) die aanwezig zijn in het gebied dat ik verzorg. Een aantal jaren geleden zijn deze nestkasten op advies van de SOVON (Samenwerkende Organisaties Vogelonderzoek Nederland) geplaatst. Ze hangen aan de rand van het open zand/heide gebied in de buurt bij Gebouw A. Dit zendergebouw, tegenwoordig ook wel bekend als de Kathedraal van Radio Kootwijk, is in 1920 gebouwd. Het is een prachtig voorbeeld van Jugendstil en is in 1923 in gebruik genomen. Het ligt centraal in die vlakte en werd gebuikt voor de radiotelefoonverbinding met onze kolonie, het voormalige Nederlands-Indië.

Later zorgde het voor tal van andere verbindingen, in het bijzonder voor Scheveningen-Radio. Voor dié tijd was het iets fantastisch dat men over een afstand van 12.500 kilometer met elkaar kon communiceren. Wat heeft Gebouw A met de draaihals te maken, zult u misschien denken. Ik dacht na over wat de mensen allemaal hebben moeten ondernemen om contact met elkaar te kunnen hebben, om een afstand te overbruggen van wel 12.500 kilometer.

Maar laten we nu eens kijken naar de kleinste spechtensoorst die in de buurt van gebouw A voorkomt, de draaihals. Wat moet dié voor afstand overbruggen om zichzelf in stand te houden. Begin augustus vliegt deze vogel 9600 kilometer naar Afrika, ten zuiden van de Sahara, om te overwinteren en dan in het voorjaar weer 9600 kilometer terug om in de buurt van Gebouw A eieren te leggen en te broeden. En ik maar hopen dat de draaihals mijn nestkast uitzoekt om die eieren te leggen en uit te broeden. Waarom blijft hij niet, net zoals de andere spechtensoorsten, in Nederland? Dat heeft alles te maken met de wijze waarop hij zijn voedsel zoekt. Het hoofdvoedsel van de draaihals bestaat uit mieren. Deze specht wordt dan ook wel mierenjager genoemd. Aangezien draaihalzen niet kunnen hakken zoals de andere spechten dat doen, is het voor hen moeilijker om voedsel te bemachtigen. Hij foerageert op de grond vanwaar hij mieren en mierenpoppen oppikt met zijn snavel of door deze prooien op te likken met zijn lange kleverige tong. De draaihals is zeker niet vies van andere insecten zoals kevers, vlinders en insectenlarven. De groene specht heeft ook een lange kleeftong die hij gebruikt om in de mierengangen van een mierenhoop te komen.

De tong van de draaihals is hiertoe niet in staat omdat die wel lang is maar veel korter is dan de 14 centimeter lange tong van de groene specht. Er zitten geen weerhaakjes op zoals bij de zwarte specht waardoor allerlei prooien direct vastgespietst worden. In de winter lopen er geen mieren op de grond en is het aantal insecten minimaal, zeker als het erg koud is. Dat verklaart dus zijn vertrek naar warmere oorden. Maar waarom gaat hij dan helemaal naar Afrika

en denkt niet halverwege: "Hier ziet het er wel lekker uit, waarom zou ik verder vliegen als ik hier ook mijn voedsel kan vinden?". Ik weet het niet, het heeft met het trekgedrag van de vogels te maken, daar zijn vele theorieën over en worden nog steeds studies naar gedaan. Een situatie die ook voor de draaihals zorgelijk kan worden, zijn de Afrikaanse overwinteringsgebieden. Door steeds meer woestijnvorming en ontbossing kan het wel eens zover komen dat hij een andere plaats moet gaan innemen om te kunnen overleven. Of hij past zich aan... of hij zou kunnen verdwijnen. Het zou misschien ook kunnen dat de draaihals door klimaatsveranderingen in de toekomst hier blijft omdat er dan met warme zomers en matige winters gedurende het hele jaar insecten voorradig zijn. Zo kun je filosoferen over een stukje evolutie dat mede door invloed van mensen wordt bepaald.

Iets meer over de draaihals.

Deze slanke vogel heeft bruine veren die gemengd zijn met zwarte en grijze kleuren en valt door de boomschorskleur totaal niet op in het bos, een perfecte camouflage. Hij heeft een roomgele gestreepte onderzijde. Over het oog loopt een donkere oogstreep. De snavel is spits met een scherpe punt en lijkt niet op de beitelnavel van andere spechtensoorsten. De draaihals met een totale lengte van 16 centimeter heeft net als de andere spechten 2 tenen naar voren gericht en 2 naar achteren. Hoewel de draaihals tot de familie van de spechten behoort, wijkt het gedrag van de vogel af van dat van de meeste verwante soorten. De vogel klimt niet langs boomstammen en leeft voornamelijk op de grond of hoog in de bomen. Bij gevaar kruipt de vogel dicht tegen een boomtak of de grond, waarbij ze met hun flexibele hals de kop heen en weer draaien, vandaar hun naam draaihals. Bij bedreiging flitsen ze met de tong telkens uit hun snavel waardoor er een sissend geluid ontstaat dat op het sissen van een levensechte slang lijkt.

Het vrouwtje en mannetje zoeken beide naar een geschikte broedplaats. Door zijn zwakke snavel hakt de draaihals zelf geen nest maar maakt gebruik van vermolmd loofbomen en bestaande nesten van o.a. mezen, gekraagde roodstaarten, bonte vliegenvangers, spechtenholen en nestkasten. Eind mei, begin juni worden er in het nest 7 tot 10 eieren gelegd, een bijzonderheid is dat zij meer dan een ei per dag leggen. In ongeveer 12 tot 14 dagen worden de eieren door de beide ouders uitgebroed. Vaak zie je bij de vogels, waarvan het mannetje en vrouwtje er bijna het zelfde uit zien, dat ze om beurten broeden en samen voor de jongen zorgen. De jonge draaihalzen die met mierenbroed worden gevoerd verlaten hun nestruijnte na 19 tot 22 dagen en worden daarna nog 10 dagen door hun ouders verzorgd. De draaihals staat op de Rode Lijst van Nederlandse broedvogels.

Op de Veluwe kunnen we de draaihals vinden in bosgebieden met een open landschapsstructuur met zandgronden en heidevelden waar voldoende mieren te vinden zijn. Hieraan voldoet het gebied in Radio Kootwijk. Het aanbod aan natuurlijke nestholten wordt bepaald door de boomsoorten en de leeftijd van de bomen. Loofhout is in dit opzicht beter dan het harde harsachtige naaldhout. De aanwezigheid van spechten is groter in een bos met loofbomen dan in een bos met naaldbomen.

Een gemis in de bosgebieden bij Radio Kootwijk is dat er weinig oude, vermolmde loofbomen zijn, zeker aan de kant van het open terrein. Het merendeel van de bomen bestaat uit de groveden. Er komt wel steeds meer jong loofhout. Nestkasten kunnen dan tijdelijk uitkomst bieden. Het belangrijkste negatieve aspect van het leefgebied van de draaihals is de vergrassing van heidevelden en kapvlakten. Andere negatieve aspecten die een populatie draaihalzen kunnen bedreigen zijn:

- a. Een te hoge stand van het zwartwild omdat wilde zwijnen mierenkolonies totaal kunnen uitroeien.
- b. Het verwijderen van oude berken op heide veroorzaakt verlies aan nestgelegenheid voor de draaihals.
- c. Begrazen door hoefdieren waardoor jonge berkenopslag geen enkele kans meer krijgt tot volwassen bomen uit te groeien.

De draaihals is gebaat bij een zo natuurlijk mogelijk bosbeheer. Dat houdt onder meer in: het laten staan van dood (loof)hout, het bevorderen van overgangssituaties tussen open en gesloten bos en vooral: het bevorderen van de aanwezigheid van open, schaars begroeide plekken. Natuurlijk bosbeheer is op dit moment toonaangevend bij Staatsbosbeheer en de andere grote natuurbeheerders. Staatsbosbeheer, eigenaar van het natuurgebied Radio Kootwijk is zeer terughoudend wat betreft het gebruik van nestkasten. Voor zover ik weet heeft het gebruik van nestkasten altijd ter discussie gestaan. Ik denk dat het standpunt van SBB in deze terecht is. Wanneer en voor wie moet je nestkasten ophangen, voor de vogels of voor jezelf? Als het gaat om vogelbescherming dan is biotoopbescherming en -verbetering belangrijker dan het ophangen van nestkasten. Als een biotoop geschikt is voor vogels dan moet daar voldoende voedsel, nestgelegenheid en dekking zijn. Valt een van deze factoren weg bijvoorbeeld door een bosbrand, die enkele jaren geleden het natuurgebied bij Radio Kootwijk teisterde, dan kan het voortbestaan van een populatie in gevaar komen. De vogels zullen naar elders vertrekken. Als de biotoop zich weer herstelt zullen vogelsoorten en aantallen weer toenemen.

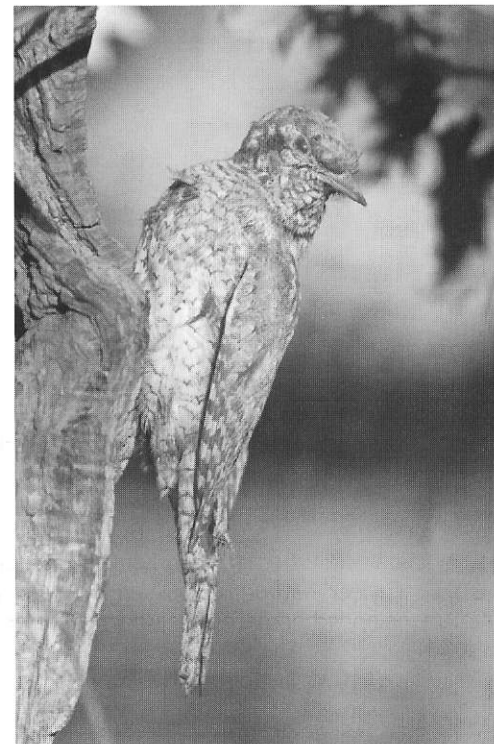
Maak je gebruik van nestkasten dan zouden bepaalde vogelsoorten en het aantal vogels in een gebied toe kunnen nemen. Ook bestaat de kans dat je vogels in dat gebied krijgt die daar zonder gebruik te maken van nestkasten niet zouden voorkomen. Het kan zijn dat, door gebruik te maken van nestkasten, je een bepaalde vogelsoort bevoordeelt ten koste van andere dieren die het zelfde voedsel gebruiken. In dennenbossen is het voedselaanbod voor vogels matig met als direct gevolg dat de vogelrijkdom zowel qua aantal als qua soort van nature ook gering is. Het oude cultuurbos met voornamelijk naaldhout van begin 1900 maakt nu plaats voor meer natuurlijke bossen met een grote variëteit aan boomsoorten, met meer onderbegroeiing waardoor insecten aangetrokken worden. Na verloop van jaren zal er dan natuurlijke nestgelegenheid en voldoende voedsel aanwezig zijn voor de vogels in dat gebied. De roofvogelstand kan toenemen doordat er meer prooidieren in een gebied voorkomen.

Persoonlijk ben ik (misschien wel tegen beter weten in) een voorstander van nestkasten in het gebied rond Radio Kootwijk.

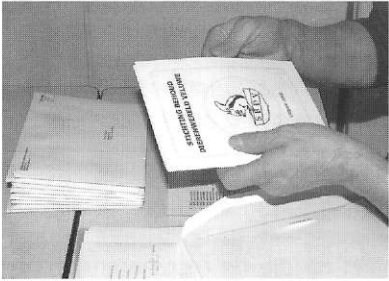
- a) Omdat er, mijns inziens, nog onvoldoende natuurlijke nestgelegenheid is voor de vogels die daar voorkomen, maar die wel voldoende voedsel weten te bemachtigen.
- b) Omdat ik bijzonder graag daarmee bezig ben (wanneer en voor wie moet je nestkasten ophangen, voor de vogels of voor jezelf?).

Het leuke van nestkasten is om van dichtbij de vogels te kunnen observeren. Je kunt hun gedragingen en voortplanting volgen. Je kunt overige waarnemingen registreren, bijvoorbeeld dat er kort na de broedperiode, na het schoonmaken van de nestkasten, in sommige nestkasten overdag vleermuizen slapen. En dan een bijkomstigheid: vaak ruim ik tijdens een inventarisatie in 'mijn nestkastengebied' de achtergebleven rommel op die de recreanten hebben achtergelaten. In de herfst en winter haal ik hier en daar wat Amerikaanse vogelkers weg en trek ik er wat grove-dennetjes uit waardoor de open stukken terrein ook daadwerkelijk open kunnen blijven. Ik kan op deze wijze iets doen in en vóór de natuur en ik krijg daar veel natuurbeleving voor terug.

Maar ieder jaar blijf ik hopen op een broedgeval van de draaihals in een van de twee draaihalskasten.

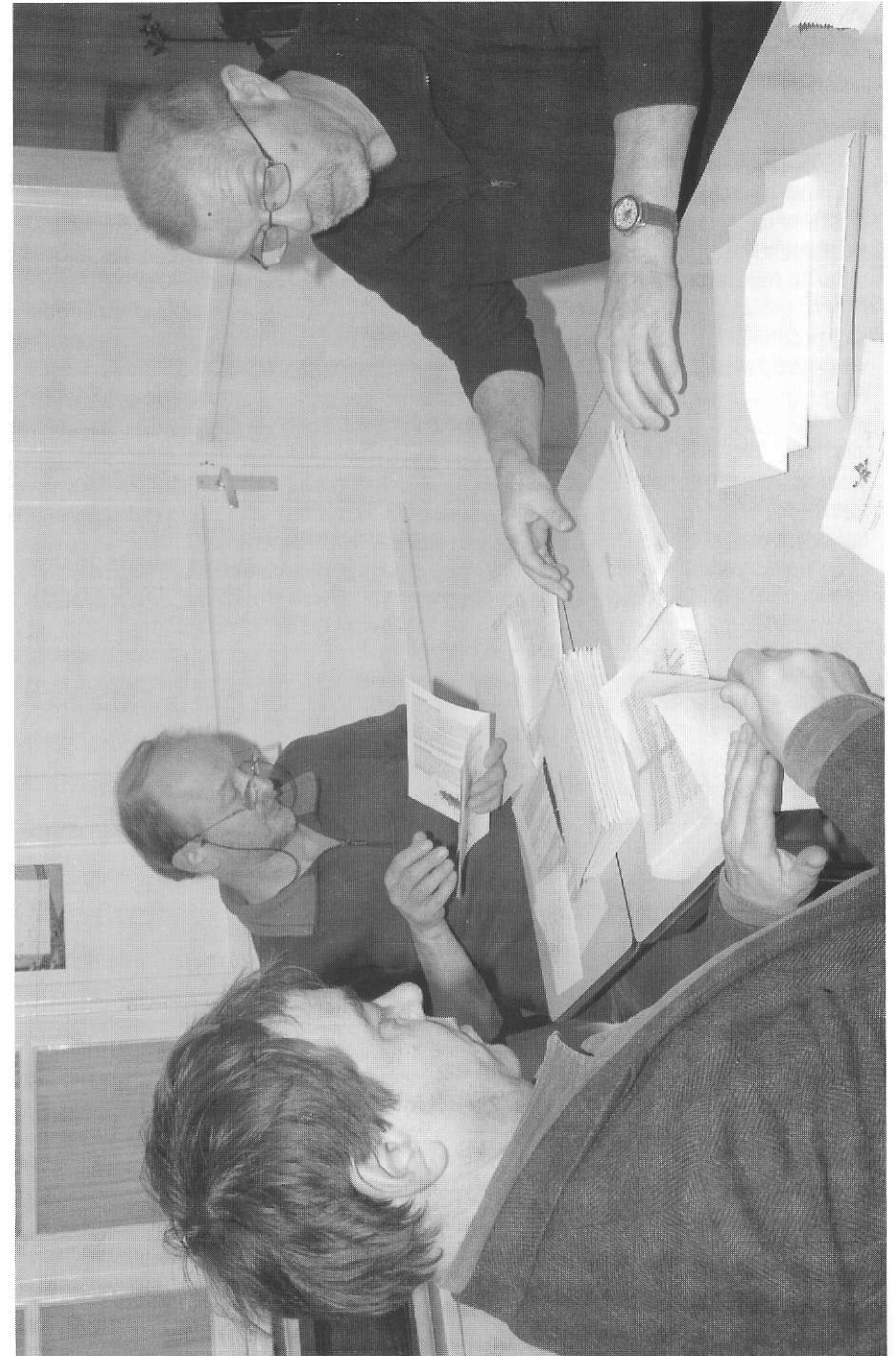

Boekje SBDV

Ieder jaar, eind januari, krijgt u het boekje van onze Stichting in de brievenbus. Voor het zover is gaat daar een heleboel aan vooraf. We starten met het samenstellen van een nieuw boekje kort na de zomervakantie. Meestal wordt er in de vakantieperiode al begonnen met het schrijven van artikeltjes. Wim en Henry verzamelen alles wat binnenkomt. Dan is het tijd voor het nieuwe jaarprogramma want de data voor het vrijwilligerswerk, excursies en dialezingen moeten in het nieuwe boekje worden vermeld. Als alles in concept klaar is worden de definitieve afspraken gemaakt. Vervolgens gaan alle artikelen naar Ellen Stenneke, een docent Nederlands van het Gymnasium Apeldoorn, die alles corrigeert. Ook dit is vrijwilligerswerk. Komt alles gecorrigeerd weer terug dan begint het moeilijke werk, de lay-out. Wim heeft het op zich genomen om de opmaak te verzorgen. Teksten, foto's en tekeningen moeten allemaal zo ingepast worden dat het een prettig leesbaar geheel wordt. Vervolgens wordt het boekje op een Cd-rom gebrand en gaat het eind december naar de drukker. Joop heeft contact met de drukker en krijgt een telefoontje als de gedrukte vellen opgehaald kunnen worden. Hij werkt bij een bedrijf dat boekjes samenstelt.

Als ze gesneden, gevouwen en geniet zijn kunnen ze verzonden worden. Die verzending is een gezellig ritueel dat jaarlijks terugkeert. Om 19.30 uur komen we bijeen bij Joop die de boekjes heeft opgehaald. We worden hartelijk verwelkomd en gaan in de keuken rond de tafel zitten. Eerst een kop koffie met koek. Dan verdelen we de taken. De penningmeester heeft de uitgedraaide acceptgiro's en geadresseerde enveloppen bij zich. Bestuurslid 1 pakt een boekje met een geadresseerde en gefrankeerde envelop, bestuurslid 2 doet daar de op naam gestelde acceptgiro bij, bestuurslid 3 controleert de naam op de envelop en de acceptgiro, bestuurslid 4 stopt alles in de envelop. Halverwege wordt er even gestopt voor een borrel/fris met kaas en worst. Vervolgens gaan we verder en wordt alles in bundels weer terug in de dozen gedaan. Dan opnieuw borrel/fris/kaas/worst. Nadat we de dingen van de laatste tijd doorgenomen hebben wordt de avond besloten en zal Joop alles de dag daarna naar het postkantoor brengen voor verzending. Trouwens, die koffie, koek, borrel, fris, kaas en worst tijdens het inpakken en bij vergaderingen worden niet betaald van uw donateurbijdrage. Dat blijft beurtelings voor ons, een hobby mag best wel wat kosten.

De Bunzing, gewenst door de mens ?

René Wervers

M'n Brabantse oma kwam binnen en zei: "Er was vannacht kabaal in het kippenhok. Er lagen veren op de sneeuw en ons hennetje Beatrix is vermist". Opa wist het zeker, dat moet een buisem (brabants voor bunzing, in het Gelders Ulk) zijn geweest! Ik zal de stalen vangkleem zetten met een ei als lokaas, want daar is dit wild gedierte dol op. De volgende dag kijken, en gevangen die vijand! Hij leeft nog, dat zie je niet alleen maar je ruikt en hoort het vooral (bij gevaar ledigt het dier onder luid gekrijs en het maken van een hoge rug de anale klieren die een zeer onaangenaam ruikende stof produceren). Wel eens gehoord dat 12 boeren en een bunzing 13 stinkers zijn volgens de stadsmens. De pels levert nog geld op ook, en wordt in de modewereld toegepast vanwege het prachtige donkerbruine, glanzende bont met de gelig-witte ondergrond. We noemen het dan geen bunzingbont (negatieve associatie) maar Iltis.

Waarom moet de buisem dood, is een vraag die mij voortdurend door het hoofd schiet. Het is toch een nuttig dier want hij is een eersteklas muizen- en rattenverdelger, een bondgenoot voor de boer in plaats van een vijand! Het antwoord laat zich bijna raden; er zijn op mijn erf geen ratten, en deze rover steelt m'n hoenders. Zou Diogenes dan toch gelijk hebben: de mens is het intelligentste van alle dieren en het meest dwaze?

Ik ken de bunzing meer van opgezet zijn of van een tekening dan dat ik hem in levende lijve ben tegengekomen. Het is een nachtdier dat zich in het ruwe open

veld bevindt en zijn habitat houdt in holle bomen, vossen of konijnenholen, en musterd (brabants voor takkenbossen/houtmijten die vroeger gebruikt werden voor het aanmaken van de kachel). De aanwezigheid van een bunzing in de directe omgeving merkt men vaak niet op omdat het jachtterrein soms uren ver van de woonplaats en hol verwijderd is. Een Gelders spreekwoord verwijst naar deze uithuizigheid: Een bunzing besteeft z'n eigen nest niet. De grootte van zijn leefgebied bedraagt 8 tot 1000 hectare. Logistiek gezien lijkt dit voor ons als mens niet handig, al dat gesleep met dat voedsel van heinde en verre naar het nest (gelukkig kent een bunzing geen files). Er zijn voorbeelden bekend waarbij een bunzing (1,75 kg) een konijn, dat zonder kop 1,25 kg woog, over een afstand van 1,6 km ZONDER ONDERBREKING naar zijn hol sleepte (vergelijk iemand van 80 kg VERSLEEPT een persoon van 60 kg over 1.6. km)! Deze fysieke training draagt bij aan een lang gezond bestaan, een bunzing kan 10 jaar worden.

Op zijn rooftochten toont hij een bijzonder voorkeur voor droge sloten en greppels (kijk uit voor de klemmen van de mens), terwijl hij ook graag wegen en bospaden gebruikt. Bij de jacht gaat hij op zijn oren en neus af. De bunzing is een liefhebber van eieren, ratten, muizen (Veldmuizen in het bijzonder), gevogelte, slangen, wormen, slakken, hazen, konijnen, insecten, vissen en kikkers. Het zogenaamde Sterreschot, gelei-achtige klonten die men soms in het weiland vindt, wordt wel beschouwd als de eierstok van een kikkerwijfje, die in de bunzingmaag sterk is opgezwollen en door het dier wordt uitgebraakt. Als rattenvanger is de bunzing nauwelijks te overtreffen. Afhankelijk van de prooi past hij uiteenlopende tactieken toe om te doden: een konijn wordt in de neus gebeten, een muis in de kop en een kikker in de nek. Hij is een echte grondjager. Het hamsteren is het dier ook niet onbekend; kikkers, konijnen en eekhoorns worden naar het nest gesleept en op 'voorraad' gehouden.

Is de bunzing nu gewenst? Een bondgenoot is toch altijd gewenst en wie is de mens dan wel dat hij kan bepalen dat dit dier, dat alleen opkomt voor zijn eigen eerste levensbehoeften, er niet mag zijn?

Kenmerken Bunzing

Mannetje	: ram.
Vrouwtje	: moer.
Lichaamslengte ram	: 33-45 cm. staartlengte 12-18 cm.
Lichaamslengte moertje	: 28 - 38 cm. staartlengte 10,5 - 15 cm.
Gewicht ram	: 500 - 1800 gram.
Gewicht moertje	: 300 - 900 gram.
Rans- of roltijd	: april, begin mei.
Draagtijd	: 7 weken.
Aantal jongen	: 3 - 7 per worp.
Leeftijd	: 5 - 10 jaar.
Natuurlijke vijand	: geen.
Bedreiging	: mens door bejaging, verkeersslachtoffer.
Latijnse naam	: Mustela putorius.

Bijzondere waarnemingen in 2008

29 maart.

Dhr. G. van As heeft een rode wouw waargenomen tussen Vierhouten en Elspeet ter hoogte van de Noorderheide.

5 april.

Tijdens het vrijwilligerswerk op de Tongerense heide zijn 5 driehoornmestkevers gevonden. Deze keversoort (*Typhoeus typhoeus*) komt in Nederland voor in zandige heidestreken en open plekken in dennenbossen en komt in maart als eerste van de mestkevers uit de grond. De rest van het jaar zijn ze nauwelijks nog waarneembaar, dit in tegenstelling tot de gewone mestkevers die je vanaf het voorjaar tot de late herfst kunt tegenkomen. De driehoornmestkever leeft van de uitwerpselen van plantetende zoogdieren. Van september tot maart zijn ze actief maar ze overwinteren in de grond. De mannelijke driehoornmestkever heeft op het halsschild drie naar voren gerichte hoorns. Het vrouwtje heeft kleinere uitstekels. Na de paring graven het mannetje en het vrouwtje een lange gang tot wel 1½ meter diep met zijgangetjes waarin het voedsel dat het mannetje aanvoert wordt opgeslagen. Het vrouwtje verkruiemt de uitwerpselen ondergronds en graaft zijgangen waarin de eigenlijke broedruimten komen. Het vrouwtje zet de eitjes niet bij de mest af maar op enige afstand waardoor de larven zelf naar het voedsel moeten kruipen. Als de larven zijn volgroeid verpoppen ze zich waarna er in de zomer een nieuwe kever uitkomt. Deze kruipt naar buiten, zoekt een partner en paart daarmee. De cyclus begint dan weer opnieuw.

20 mei.

Tijdens een nestkastcontrole in Radio Kootwijk hebben Jaap Nieuwenhuis en Wim Fiets 2 reekalfjes vlak bij elkaar gezien.

4 juni.

Jaap Nieuwenhuis en Wim Fiets hebben te Radio Kootwijk in één van hun vogelnestkasten een bijenzwerm ontdekt. Deze bijenzwerm is door één van onze vrijwilligers, een imker, geschept en in een mand gedaan. Meer informatie in het artikel "Een bijenzwerm in een vogelnestkastje" van Alex Korts.

6 juni.

Henry heeft bij zijn houtblok met metselbijen vier insecten ontdekt die volgens hem de larven van de metselbijen opraten. Hij heeft Wim Fiets gemaild of hij zoiets ook wel eens had waargenomen. Het was Henry opgevallen dat er kleine gaatjes in het metselwerk zaten. Hij veronderstelde dat metselbijen de opening geheel

openmaken als ze uit hun nest komen. Henry had er foto's van gemaakt. Ze waren niet geheel scherp maar de insecten waren goed te zien. Na een zoektocht had Wim het diertje gevonden op de internetsite www.soortenbank.nl. Het bleek dat het om de goudwesp (*Chrysis trimaculata*) ging. Het diertje heeft een lengte van 8 tot 10 mm en kan waargenomen worden van mei tot juni. De kop en het borststuk zijn groen met soms blauwe weerschijn, het achterlijf is goudrood. Van deze goudwesp is bekend dat ze parasiteert bij metselbijen.

21 juni.

Tijdens de excursie "Kunst in de natuur" in het Kroondomein, hebben we een boommarter waargenomen.

5 september.

Henry heeft in een natuurgebied bij Radio Kootwijk 4 eicocons van de tijgerspin gevonden. Bij één cocon was het vrouwtje nog aanwezig om de cocon in te spinnen. In de buurt nog twee tijgerspinnen in een web met prachtige zigzagdraad aangetroffen. Tijdens vrijwilligerwerk op de Noorderheide is er ook een tijgerspin gevonden. Verdere informatie in het artikel "Tijgerspin" van Gert Jan Blankena.

Foto / Henry Kats

Drama in de wildbaan.

Henry Kats

Het was 24 november, ik werd zaterdagmorgen door de boswachter van boswachterij Berg en Bos in Apeldoorn gebeld met de mededeling dat een jong hert dood was aangetroffen in de wildbaan en door een ouder hert was gedood. Ik er onmiddellijk heen, onderweg wisselende gedachten: "wat zou er gebeurd zijn..., wat heeft het te maken met het oude hert, de bronst is allang voorbij..., was er misschien een poging tot stroperij?".

In de boswachterij Berg en Bos in Apeldoorn zijn twee afgesloten wildbanen, één voor de wilde zwijnen en één voor de edelherten. Het publiek dat Berg en Bos bezoekt kan op deze wijze overdag kennis maken met het wild dat op de Veluwe voorkomt maar zich niet gemakkelijk laat zien. Door de geringe omvang is het aantal dieren per oppervlakte te veel om voldoende natuurlijk voedsel te bemachtigen, vandaar dat er in deze wildbanen iets wordt bijgevoerd. In de weekends voeren bestuursleden-vrijwilligers, onder andere ondergetekende, van de Stichting Behoud Dierenwereld Veluwe het grofwild in deze wildbanen en geven natuurvoorlichting aan het aanwezige publiek. Fijn om te doen, leerzaam en het wordt gewaardeerd door het aanwezige publiek.

Al jaren volg ik de herten die in deze wildbaan leven. Haast op geen enkele plaats kan je edelherten zo rustig bestuderen. Hoewel ze bijgevoerd worden en mensen regelmatig zien blijven ze wild omdat ze afstand kunnen houden, de dekking in kunnen gaan. Alle voorwaarden zijn aanwezig zijn voor het wild, namelijk: dekking, voedsel en water. Het verschil met herten in de grotere gebieden is dat daar buiten de bronst de mannelijke dieren aparte roedels vormen. Ook de vrouwelijke dieren vormen, samen met de kalveren en spitsers, aparte roedels. Alleen tijdens de bronsttijd zijn de herten bij het kaalwild. In de wildbaan in Berg en Bos zijn de herten en hinds het gehele jaar bij elkaar.

Er liepen in de zomer 2007 twee herten in de wildbaan, een volwassen hert van de 14^e kop en een jong hert van de 4^e kop. Om bovenstaande zin wat te verduidelijken zal ik eerst iets over het gewei vertellen waarna het verhaal weer verder gaat.

Als er een mannelijk edelhertenkalf is geboren dan beginnen er zich na zeven tot acht maanden zogenaamde rozenstokken te ontwikkelen. Deze zijn meestal dun en lang. Is het kalf bijna één jaar oud dan zijn de rozenstokken volgroeid en begint de groei van zijn eerste, meestal nog onvertakte, gewei dat in september (tweede levensjaar dus) klaar is. We noemen een hert in zijn tweede levensjaar met zijn eerste gewei een spitsers of een hert van de 1e kop. Het volwassen hert uit dit verhaal is dus een 14^e kops hert en is in zijn vijftiende levensjaar.

Een gewei bestaat uit twee geweistangen die op de rozenstokken met de schedel

zijn verbonden. Vanaf hun derde levensjaar ontwikkelt zich bij een hert een krans van hoornachtige knobbeltjes net tussen de overgang van de behaarde huid en het gewei. Dit noemen we de rozenkrans. Ieder jaar rond februari/maart werpt een hert zijn gewei af. Het gewei bij jongere herten wordt in april afgeworpen. Hormonen zorgen er voor dat vanuit het bloed een laagje beenoplossende cellen wordt gevormd tussen de verbinding van de rozenstok en de stang, net onder de rozenkrans. Dit proces kan zich in een normale situatie zeer snel ontwikkelen. Het gebeurt dat de stangen gelijktijdig afgeworpen worden maar meestal volgt na het afwerpen van de eerste stang de tweede stang binnen een paar uur, in enkele gevallen een paar dagen.

Na het afwerpen van zijn geweistangen heeft een hert bloederige breukwonden op de plaatsen waar de stangen op zijn kop hebben gezeten. Vrij snel droogt het bloed op en ziet de wond er bruin uit. Direct begint de wond rondom met huid te sluiten, het begin van de groei van een nieuw gewei. Dus tegen de tijd dat de jongste dieren hun gewei verliezen zijn de oudste al weer bezig met het opzetten van een nieuw gewei. De groei van het gewei wordt, evenals het vegeen en afwerpen, door hormonen bepaald.

Vanuit de slaapslagader wordt bloed met bouwstoffen toegevoerd naar de fluweelachtige huid die om de nieuwe beenmassa zit. In die huid lopen zeer vele bloedvaten voor de aanvoer van groeistoffen om het nieuwe gewei te voeden. De herten zijn zeer voorzichtig in de tijd dat het gewei zich ontwikkelt. Een bastbeschadiging kan er onder andere de oorzaak van zijn dat een gewei afwijkingen vertoont. Een hert in de bronsttijd (paartijd) kan dan niet meer imponeren of gevechten aangaan. Indien er, tijdens de opbouw van het gewei, schermutselingen zijn wordt dit niet met het gewei maar op geheel andere wijze beslecht. Ze staan dan even op hun achterlopers en geven elkaar trappen met de voorlopers.

Na ongeveer vier tot vijf maanden is het nieuwe gewei volgroeid. Het gewei is dan een harde beenmassa geworden. Het bloed kan niet meer verder, de bloedvaten sluiten zich en de basthuid gaat indrogen. Vaak zie je hele zwermen vliegen om de kronen waar de basthuid aan het vergaan is. Het gewei is klaar om geveegd te worden. Langs boomstammen vegeen de herten en reebokken de oude basthuid van de beenmassa af. Bloederige repen basthuid hangen dan aan het gewei. De bomen worden behoorlijk beschadigd tijdens het vegeen. Boomsappen en bloed werken, onder invloed van het zonlicht, op elkaar in en geven het gewei de zo bekende bruine kleur. Meestal vreten de herten de basthuid direct op omdat dit voor hen zeer eiwitrijk voedsel is. Soms vind je wel eens een stukje basthuid. Waarschijnlijk is het hert tijdens het vegeen verstoord en vertrokken naar een andere veegboom. Blijft er een stuk basthuid liggen dan zijn er nog vele andere dieren die zich hieraan te goed doen.

Afhankelijk van genetische eigenschappen en de biotoop wordt een gewei opgebouwd uit stangen met verschillende enden (vertakkingen). Het nieuwe

gewei zal ongeveer dezelfde vorm hebben als het vorige, dat hij enige tijd daarvoor had afgeworpen. Het gewei is, afhankelijk van leeftijd, voedselaanbod en conditie van het dier, ieder jaar weer wat zwaarder en massiever dan het jaar ervoor, tot ze een leeftijd hebben bereikt van \pm 14-16 jaar. De rozenstokken zijn platter en breder geworden en meer met de schedel vergroeid. Dit heeft te maken met de stangen die steeds dikker en zwaarder zijn geworden en dus meer op de schedel drukken. Bij zogenaamde "kapitale" volwassen herten kan een volgroeid gewei wel tien kilo zwaar worden. Door achteruitgang van de conditie van het hert, bijvoorbeeld door hoge leeftijd of slechte gezondheid, kan het gewei gaan terugzetten. Bepaalde enden ontwikkelen zich niet meer en er kunnen afwijkingen in het gewei ontstaan. Het hert doet niet meer mee aan de reproductie en zal over niet al te lange tijd aan het einde van zijn leven zijn gekomen. Dit alles was bij het volwassen hert van Berg en Bos beslist nog niet het geval.

In de vrije wildbaan is een hert dat een bronstroedel heeft verzameld meestal tussen de 7 en 10 jaar oud, dit wordt het plaatshert genoemd. De bijherten, dat zijn de herten die zich in de buurt van het plaatshert ophouden, variëren in de leeftijd van 4 tot 7 en ouder dan 10 jaar. Voor het 7^e jaar krijgt een hert de gelegenheid vanuit de dekking te kijken hoe de oudere herten hun werk doen tijdens de bronst. Na het 10^e jaar kan het zijn dat het plaatshert verdreven wordt door een jonger hert dat een goed ontwikkeld gewei heeft opgezet en dominant gedrag vertoont. Dit zal zeker het geval zijn als we te maken hebben met een plaatshert dat een niet zo sterk en fors gewei heeft ontwikkeld.

Het was de bedoeling dat het krachtige jonge hert van Berg en Bos het roedel zou overnemen als het oudere hert ging terugzetten. Met de edelhertenbronst 2007 ging het heel anders dan verwacht. Het oude hert werd verstoten door zijn jongere zoon van vijf jaar met zijn vierde gewei. Daar ging ik met mijn jaren observeren, theorie en praktijk, ik dacht dat ik er inmiddels wel iets van wist....niet dus. Het oude hert had vanaf zijn jeugd een bijzonder groot en enderijk gewei opgezet, er was, wat ik al eerder vermeldde, nog geen sprake van terugzetten.

Ik heb het oude hert in geen vier weken meer gezien. Af en toe speurde ik hem, hij bleef ver van het roedel dat door zijn jonge zoon was overgenomen en continu in de gaten werd gehouden. Na de bronst keren de herten weer terug naar het gebied waar ze zich voor de bronst ophielden. Er worden weer hertenroedels gevormd. Hier gebeurde dat niet, het oudere hert kwam niet in de buurt van het roedel waar het jonge hert nog aanwezig was. Waarschijnlijk was hij ten prooi gevallen aan frustratie en stress. In de nacht van 23 op 24 november heeft het oude hert zijn zoon aangevallen en gedood. Het zou kunnen zijn dat een van de hinds niet gedekt was door zijn zoon en opnieuw bronstig was geworden. Het oude hert heeft vermoedelijk de hinde in deze nabronst beslagen (mee gepaard). Voor zover wij kunnen herleiden heeft hij het jonge hert met zijn gewei in de flank geraakt en verder opgejaagd. Hij heeft het dier in een hoek van het raster gedreven en volledig afgemaakt.

Foto / André van der Woude

Het jonge hert is meerdere malen doorstoken. Aan de putten in de rasterpalen was te zien met wat voor geweld dit moet zijn gebeurd. "Bloed aan de paal" is een gezegde dat hier zeker van toepassing was.

Tijdens de bronsttijd gebeurt het wel eens dat een hert tijdens bronstgevechten geforkeld wordt (doodgestoken door het gewei van een tegenstander). Dit is een natuurlijk proces. Als twee herten aan elkaar gewaagd zijn, en één van hen zich na schermutselingen niet gewonnen geeft, kan het tot een gevecht komen waarbij een van de herten dodelijk getroffen wordt door een end aan het gewei van de tegenstander.

Hoe zou het zijn gegaan als er geen raster om het gebied had gestaan. Met andere woorden, hoe zou dit in de vrije wildbaan zijn gegaan? Had deze situatie zich dan niet voorgedaan? Was het oude hert weg gegaan na zijn verstoting om een eenzame oude dag te ervaren? Was hij later weer teruggekeerd om met de andere herten weer een roedel te vormen? Binnen deze kleine wildbaan ligt de situatie toch anders dan in de grote vrije wildbaan. Het jonge hert bleef na de bronst bij het kaalwild. Het oude hert kwam er niet meer bij maar kon ook niet weg.

In het Malieveld in Den Haag lopen edelherten in een klein hertenkampje met heel veel publiek en continu verstoring, ze zullen daar inmiddels aan gewend zijn. Ook daar kan je eind september burlen horen, maar of dat boven het verkeerslawaai uitkomt en het opvalt? Zou daar ook een jong hert door een plaatsert in een hoek gedreven en gedood kunnen worden? Zou je een vergelijking kunnen trekken tussen de hertenbaan in Den Haag en de hertenbaan Berg en Bos? Ik denk het niet, het grote verschil is, mijns inziens, dat de herten in Den Haag, ik bedoel dit niet denigrerend, bijna boerderijdieren zijn geworden en in Berg en Bos wilde dieren in een beperkte omgeving met dekking, voedsel, water en rust. Ik denk juist dat die beperkte omgeving het probleem is geweest. Ze zijn in Berg en Bos toch wilder en onberekenbaarder dan in een hertenkamp.

Hoe nu verder, na de lugubere vondst? Bij het weghalen van het dode hert uit de wildbaan wat op zich een hele klus was omdat het hert in zijn doodstrijd zijn gewei vast had geslagen in het raster, kwam het oude hert aangeslopen. De boswachter had hem niet gehoord maar op dertig meter afstand stond hij daar. Normaal gesproken hoeft een mens niet bang te zijn voor een edelhert, het dier zal altijd weggaan na de geur of het geluid opgenomen te hebben van mensen. Dit hert liet blijken zich de baas te voelen. Omdat de boswachter het hert niet meer vertrouwde mochten we niet meer in de wildbaan om de herten voeren. Hij deed dit zelf door met zijn wagen tot de voerbakken te rijden, om niet verrast te kunnen worden door het oude onberekenbare hert.

Aangezien het dode hert tegen het raster naast een wandelpad lag moest hij daar wel weggehaald worden. Veel mensen zouden dit niet begrijpen en diverse instanties gaan bellen. Dode dieren horen net zo in de natuur als levende dieren. Het dode hert is dus in een rustgebied neergelegd waar een natuurlijk proces van gegeten worden door andere dieren en ontbinding plaats kon vinden.

Foto / André van der Woude

Het is in Duitsland wel voorgekomen dat een hert een mens heeft aangevallen en gedood. Als een hert op je af zou stormen, je met zijn gewei zou raken waardoor je valt en misschien gewond bent, heb je weinig kans meer om te vluchten. Onder andere deze gedachten waren mede bepalend om het oude hert te schieten. Dit is dan ook gebeurd, aan de ene kant jammer, aan de andere kant begrijpelijk. Alle stangen van dit hert zijn in de loop van de jaren gevonden, vanaf zijn eerste gewei als spits tot het laatste gewei, een schedel van de 14^e kop. Waarschijnlijk zullen deze stangen en kop met gewei in het nieuw te bouwen natuurhuis in Berg en Bos te Apeldoorn voor iedereen te zien zijn. Ik had alleen gehoopt dat alle geweien tot en met de schedel met de 16^e of misschien wel de 17^e kop te zien zouden zijn geweest, dat ook het terugzetten van het gewei zichtbaar zou zijn geweest. Nu maar afwachten of en hoeveel kalveren er geboren gaan worden in het voorjaar. Maar of we er ooit achter zullen komen wie de vader van welk kalf is, ik betwijfel het.

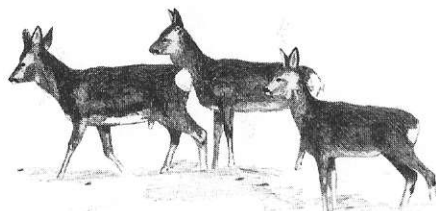
Alles in de natuur gaat altijd anders dan verwacht, dat maakt de natuur zo boeiend!

Naschrift:

Er zijn begin juni 2008 drie prachtige roodwildkalveren geboren in de wildbaan, ze lijken alle drie op hun moeder.

Jaarprogramma excursies en dialezingen 2009-2010

Voor de excursies/burltocht wordt u verzocht zich minimaal 1 dag van tevoren aan te melden. Aangezien de excursies ook voor niet-donateurs toegankelijk zijn, is het verstandig zich zo snel mogelijk aan te melden. Maximaal aantal deelnemers 25 en ... vol is vol.

14 maart 2009.

Dialezing door Maas van de Ruitenbeek.

Titel: "De Veluwe ... meer dan bos en hei".

Een serie beelden met geluiden en muziek, samengesteld en gepresenteerd door Maas van de Ruitenbeek.

Dat de Veluwe een schitterend natuurgebied is, is wel duidelijk. Maar wat kunnen we er zoal tegenkomen? Natuurlijk komen veel mensen naar dit gebied voor de uitgestrekte bossen en golvende heidevelden. Maar de Veluwe heeft méér!

In de vroege of juist de late uurtjes is het mogelijk een ontmoeting te hebben met edelherten of wilde zwijnen; grote dieren die tot de verbeelding spreken. Maar ook de kleinere dieren, zoals vossen en dassen, insecten, slangen en vlinders; kortom: de Veluwe is een gebied van nationale en internationale waarde.

In de serie is aandacht voor allerlei natuurwaarden. Van de beschutte plaatsen bij de zandverstuivingen tot de prachtige mystieke ochtenden in het najaar. Paddenstoelen en zwammen die vooral in de herfst zich laten zien en verschillende bosvogels die in het voorjaar hun territorium afbakenen.

Een afwisselende serie met uniek beeldmateriaal en op momenten sfeerverhogende muziek en vogelgeluiden.

Aanvang 14.00 uur in het Dorpshuis Ugchelens Belang, Bogaardslaan 81, 7339 AN Ugchelen (Apeldoorn).

Aanmelding niet nodig.

18 april 2008.

Excursie in Hoog Buurlo onder leiding van dhr. Berthus Maassen. Verzamelen om 14.00 uur op de parkeerplaats aan het einde van de Hoog Buurloseweg (tegenover de Alverschotenseweg).

Aanmelden bij H. Kerssen, telefoon 06 30 26 14 39.

27 juni 2009.

Excursie in de Koninklijke Houtvesterij Het Loo.

We gaan wandelen in de Zuidelijke wildbaan. Hier ligt de oorspronkelijke bron die de Koningsfontein van Paleis Het Loo van water voorzagt. Gedurende de wandeltocht is er kans om het aanwezige wild te zien. Bent u in het bezit van een verrekijker, neem die dan mee. De excursie zal ongeveer 2½ uur duren.

Verzamelen om 19.00 uur op de parkeerplaats aan de Telefoonweg links in de bocht bij de Pomphulweg van Hoog Soeren richting Assel.

Aanmelden bij H. Kerssen, telefoon 06 30 26 14 39.

26 september 2009.

Bronstexcursie.

Ieder jaar is het weer een belevens om de edelherten te horen burlen tijdens de bronsttijd. Een wandeling waarbij het snel donker wordt geeft het bos een totaal ander uiterlijk. Geluiden gaan mee spelen. De edelherten maar ook bosuilen en andere nachtdieren laten zich horen.

Verzamelen om 19.00 uur op de parkeerplaats vóór de ingang van het Kroondomein aan het einde van de Wieselseweg. Vanuit Apeldoorn, Zwolseweg (bij café De Hamer) linksaf de Wieselseweg. Einde Wieselseweg links grindweg in tot parkeerplaats.

Aanmelden bij H.L. Kats, telefoon 055-3558686.

17 oktober 2009.

Dialezing door Erwin van Laar.

Titel: "natuur op de Veluwe".

Erwin wil ons door middel van zijn diaprojectatie laten genieten van zijn zwerftochten over de Veluwe. In de verschillende Veluwse biotopen leven veel bijzondere planten en dieren.

Erwin zal ingaan op de leefwijze van allerlei planten en dieren die hij op zijn zwerftochten tegenkwam. Ook de samenhang tussen plant en dier komt aan de orde.

Eind september is voor Erwin de meest imposante tijd in de Veluwse bossen: de bronsttijd van de Edelherten. Uiteraard zijn hier vele opnames van.

Aanvang 14.00 uur in het Dorpshuis Ugchelens Belang, Bogaardslaan 81, 7339 AN Ugchelen (Apeldoorn).

Aanmelding niet nodig.

14 november 2009.

Excursie in ons nestkastengebied bij Radio Kootwijk.
Verzamelen: om 14.00 uur bij de slagboom voor gebouw A
(Kathedraal), Radioweg 9, 7348 BH Radio Kootwijk.
Aanmelden bij H. Kerksen, telefoon 06 30 26 14 39.

13 maart 2010.

Dialezing door SBDV, Wim en Henry.

Titel: "Horen, zien en zwijgen".

Een verhaal met prachtige beelden over de Veluwe natuur.
Hoe is de Veluwe ontstaan en wat kunnen we nog zien van het verleden?
Hoe moeten we ons gedragen in de natuur om iets te kunnen zien?
Wat speelt er zich allemaal af in de bossen en op de heide?

Aanvang 14.00 uur in het Dorpshuis Ugchelens Belang,
Bogaardslaan 81, 7339 AN Ugchelen (Apeldoorn).

Aanmelding niet nodig.

J.C.Wilsaan 21 te Apeldoorn

www.parkbergenbos.nl

is onderdeel van
ACCRES

Een bijenzwerm in een vogelnestkastje!

Alex Korts (bijenhouder met een passie voor bijen)

Op 4 juni een mail van Wim Fiets: er zijn bijen in een nestkastje ontdekt tijdens een inventarisatie van broedende vogels bij Radio Kootwijk, of ik interesse heb om deze bijen te "scheppen" in een mand. Merkwaardig, bijen in zo'n kleine ruimte, maar interessant genoeg om een kijkje te nemen en het volkje op sterkte te brengen om in de winter te kunnen overleven. Je kunt de bijen ook gewoon laten zitten maar de overlevingskans is zeer klein. Als het nu een oude boom is met een holle ruimte, hebben de bijen meer kans om raten te bouwen voor de opslag van stuifmeel, nectar en broed. In het geval van het nestkastje is een poging gedaan op de bodem raat te bouwen in plaats van, aan de bovenkant maar omdat daar de ingang van het kastje zit, is dit niet mogelijk. Bijen bouwen raten van boven naar beneden. Hommels maken een horizontaal nest en komen vaker voor in een nestkasje.

In dit geval is het een nazwerm. Zwermen komen tot stand vooral in de maand mei, dan is het volk volwassen, een enorm aantal, gemiddeld veertig-, vijftigduizend en zoekt meer ruimte. Er worden koninginnen gemaakt, van te voren bepaalde eitjes krijgen een speciale verzorging met koninginnengelei en de cellen waarin deze eitjes zich bevinden worden groter dan die voor het normale broed. Op de twaalfde dag is de cel rijp. Voordat de nieuwe koningin uitloopt in het volk, gaat de oude koningin er vandoor met een deel van de bijen en ontstaat er een voorzwerm van zo'n tienduizend bijen. Het is een fascinerend gezicht om de zwerm af te zien vliegen. Het moment hiervoor heeft een aantal verkenners een plek bepaald om naar toe te vliegen. Meestal is het een tijdelijke plaats en verdwijnt de zwerm een paar uur later naar een onderkomen om zich definitief te vestigen. De nieuwe koningin in de kast maakt een "tuuttend" geluid, te vergelijken met het geluid van een in gesprek zijnde telefoon. De overgebleven cellen waar ook nieuwe koninginnen verblijven, maken een "kwakend" geluid. Zodra de nieuwe koningin er vandoor gaat met een deel van het volk, komt de volgende tevoorschijn etc. Wordt er niet ingegrepen door de imker dan blijft een te klein deel van het volk over om te overleven. Het volkje in het vogelnestkastje blijkt een zwerm van een na op nazwerm te zijn vandaar het geringe aantal bijen. Een imker zal het zover niet laten komen en grijpt in om tijdig het volk meer ruimte te geven door een extra lege honingkamer op de bijenkast te plaatsen en eventuele koninginnencellen (doppen) weg te breken.

Bijenhouden kwam tot in het midden van de vorige eeuw veel voor op boerderijen en de honing die afgenomen werd, was als bijverdienste zeer welkom. Er werd niet zo nauw gekeken naar een volk, als er een zwerm afkwam werd deze geschept door de boerin.

Men had veel ruimte om bijen te houden en de zwerm zat meestal in de boomgaard.

De korfimkerij is heel gewoon. Tegenwoordig zijn er zowel houten- als kunststofkasten en wordt er veel wetenschappelijk onderzoek gedaan naar bijen. Een uitspraak van Albert Einstein: "Als er geen bijen en andere insecten zoals solitaire bijen en hommels meer zijn voor de bestuiving van de bloemen, verdwijnt de mens binnen vijf jaar."

Mijn interesse over bijen werd gewekt bij een bezoek aan een bejaarde vrouw, die in haar tuin een kast onder een boom had staan. Ik vroeg waar die voor diende. Het bleek een lege bijenkast te zijn. Met belangstelling luisterde ik naar haar verhaal en kreeg de kast mee met een leerboek over het houden van bijen. Daarna een cursus gevolgd bij de Wenumse watermolen waar een bijenstal is. Zelf had ze al jaren geen bijen meer doordat de beruchte varoamijt zijn intrede heeft gedaan in Nederland omstreeks eind jaren zeventig. De bron van deze besmetting, was een experiment in Duitsland waar in een laboratorium Aziatische bijen gekruist werd met de Europese bij. De Aziatische bij is immuun voor de mijt maar de Europese niet. Een paar bijenvolken ontsnapten bij het onderzoek, als een olievlek verspreidde de varoamijt zich over Europa en veel bijenvolken overleefden de mijt niet. Daardoor liep de bijenstand snel terug. Het duurt een aantal jaren voor een oplossing tot stand komt tegen bestrijding van de varoamijt door een chemisch middel van Bayer te gebruiken in de bijenkast. Veel hobby-imkers weigeren echter chemie in de kast en zoeken naar alternatieve methoden. Voor het terugdringen van de mijt past men mierenzuur in een verdunde vorm toe, van nature komt mierenzuur voor in het blad van planten.

Andere middelen worden ook toegepast zoals oxaalzuur dat voorkomt in rabarber, of het toedienen van etherische oliën, met redelijk succes.

Tegenwoordig is de verdwijnsiekte van veel volken een zorg. Hier wordt wetenschappelijk onderzoek naar gedaan maar de uitkomst laat nog op zich wachten.

Ondanks al deze problemen blijft het enorm boeiend om de wereld van de bijen te ontdekken. De eerste jaren van het bijenhouden kan men zich geen imker noemen doordat het altijd weer anders loopt dan uit de boeken geleerd is; je houdt dan bijen. Pas na een jaar of tien, door ervaring rijker geworden, meestal met ondersteuning van een mentor, kan men zich imker noemen. Naast het houden van bijen neemt de belangstelling voor flora en fauna sterk toe; wat zijn drachtplanten en welke niet, de tuin verandert daardoor om meer drachtplanten en bomen die voor bijen van belang zijn, te planten. Door verstedelijking worden drachtgebieden in Nederland voor insecten steeds schaarser.

De levenscyclus van een zomerbij duurt ongeveer zes weken. Ze doorloopt verschillende stadia in het bijenvolk. Als de pas geboren bij uit de cel komt verzorgt zij de raten door deze schoon te poetsen, daarna is er 's middags tegen 3 uur, een "speelkwartiertje" waar de jonge bijen voor en boven de kast vliegen om zich te oriënteren in de omgeving. De volgende fase is het vliegen op een bloeiende groep

planten of bomen die ontdekt is door haar voorgangers. Met een "bijendans" in de kast, die de plaats van dracht aangeeft, geven deze voorgangers informatie over de vindplaats door. De vlucht duurt tot de bloem uitgebloeid is, pas daarna wordt naar een nieuw drachtgebied gezocht. Een hommelt bijvoorbeeld vliegt naar verschillende soorten bloemen. Wanneer in het voorjaar de fruitbomen bloeien, worden kasten in de boomgaard gezet om fruihoning te verkrijgen. Van te voren moet wel eerst de paardenbloem gemaaid worden onder de bomen, anders vliegen de hommels op de paardenbloem wat niet de bedoeling is van de fruitteler. Deze heeft belang bij het bestuiven van de bloesem voor een betere vruchtafzetting. Bovendien smaakt paardenbloemhoning niet lekker en versuikert snel evenals koolzaadhoning. Bijna alle honing in de supermarkt blijft altijd vloeibaar doordat de honing onder een verhittingsproces is geslingerd. Het nadeel hiervan: bouwstoffen als enzymen wordt hierdoor vernietigd. Imkers gebruiken de koude slingermethode met als voordeel dat de bouwstoffen intact blijft.

Zelf reis ik sporadisch met bijen naar bepaalde gebieden omdat wij in een oud stukje Apeldoorn wonen met volwassen tuinen waar genoeg nectar gehaald kan worden en na de bloei van de Acaciabomen in Kerschoten, volgt half juni de bloei van de Linde, die volop aanwezig is op de Koninginnelaan, Loolaan en Koning Lodewijklaan, op het voormalig spoorlijntje bij de Gedenknaald tot in het centrum. De bijen kunnen in een straal vliegen van drie kilometer vanaf de kast. Wel wordt er in augustus een kast geplaatst met het sterkste volk in de Loenermark op de heide. Heidehoning is laatste soort honing van het seizoen die gewonnen kan worden. Het laatste stuifmeel waar de bijen massaal op vliegen is de Hedera (klimop) die in de nazomer bloeit.

De bijen die vanaf oktober/november worden geboren, leven ongeveer vijf/zes maanden, deze winterbijen halen geen nectar meer, daardoor houden zij veel meer energie over en kunnen overwinteren met de honing die in de kast zit. Aangezien in veel gevallen de honing afgenomen is door de imker, wordt deze vervangen door een alternatieve voeding die voornamelijk bestaat uit een suikeroplossing met andere bouwstoffen. Per bijenkast wordt 14 kilo toegediend omstreeks half september. In de wintermaanden vormt het volk een tros in de kast rond het opgeslagen voer, waardoor de temperatuur in de kast altijd constant blijft. Als de temperatuur in de kast daalt, gaan de bijen eten, daardoor komt energie vrij om verdere daling te voorkomen. De bijen komen bij lage temperaturen in de winter de kast niet meer uit. Pas eind januari/februari, op een zwoele dag, vliegen ze weer uit om zich te ontdoen van ontlasting. Na de kortste dag, 21 december, begint de koningin weer een heel klein broednest te maken. Omstreeks 1 april neemt de volgende generatie bijen het over van de winterbijen. Het is altijd weer spannend hoe de bijen de winter zijn doorgelopen. De koningin kan wel drie of vier seizoenen overleven.

Op de kinderboerderij in Malkenschoten staat een bijenstal die te bezichtigen is en waar regelmatig iemand aanwezig, voor educatieve doeleinden. Opvallend is dat kinderen veel enthousiaster reageren dan hun ouders, die altijd nog angst hebben voor insecten die kunnen steken. Bovendien zijn bijen géén wespen!

APENHHEUL

Mat je
ziet ben
je zelf

Kijk ook eens op
WWW.APENHHEUL.NL

Tijgerspin

Gert-Jan Blankena

Wel eens een dikke wesp in een spinnenweb zien zitten? Dat was dus een tijgerspin! Hij wordt ook wel wespspin genoemd en dat heeft natuurlijk alles te maken met zijn zwart/geel gestreepte lijf. Dat ziet er gevaarlijk uit en dat is dan ook precies de bedoeling. Daardoor wordt hij door de meeste dieren wel met rust gelaten.

Mijn eerste tijgerspin zag ik jaren geleden in het zuiden van Frankrijk. Het beestje was toch, met poten erbij gerekend, wel ruim drie centimeter groot. En omdat ik geen idee had wat het nou precies was probeerde ik hem wat beter te bekijken. Dat had tot gevolg dat het beest als een bezetene in zijn web heen en weer ging schudden. En dat ik toch maar besloot deze spin verder met rust te laten. Bovendien is drie centimeter eigenlijk best groot! Een zeer effectief gedrag dus! Sinds 1980 worden de tijgerspinnen, na een geleidelijke opmars naar het noorden, ook in ons land gezien. Aanvankelijk waren we daar zeer opgetogen over, maar nu beschouwen we het als het zoveelste bewijs van een klimaatsverandering. Maar goed, om die realiteit kun je niet meer heen.

Vooraf in 2008 kwam ik deze spin regelmatig tegen op mijn strooptochten. Zoals in een bepaalde week, toen ik er wel vijf tegelijk vond in een stukje hei van amper één are groot. Pas nu ben ik er aan toegekomen op zo'n beestje eens wat beter te bekijken. Dat vond-ie minder geslaagd en inderdaad begon zij (want alleen de vrouwtjes hebben zo'n wespenkleurtje) heftig te shaken in haar web. Na zoveel jaar maakte dat geen indruk meer op me, dus had ik haar al snel te pakken. Wat een mooi dier! De wespachtige tekening blijkt helemaal niet zo wesperig te zijn: het zijn gele, witte, pikzwarte en soms zelfs wat groenachtige dwarsbanden.

Op de buik heeft ze twee gele strepen in overlans richting. Haar hele lichaam is zilverachtig behaard en de lange poten zijn zwartgrijs gestreept. Ik heb ook nog gezocht naar mannetjes, want die had ik nog niet gezien. Die zijn dan ook een stuk kleiner (amper een halve centimeter) en hebben een dofbruine kleur. Ik heb ze niet gevonden, maar als bewijs van hun bestaan vond ik wel enkele enorm grote, wat donzig uitziende eicocons (zeker 3 centimeter in doorsnee); ze hingen kunstig vastgeweven in de heidestruikjes. Geen wonder dus dat er geen mannetjes meer waren: die worden na de paring immers gelijk ingesponnen en opgevreten door het vrouwtje.

Als dank voor bewezen diensten...

Ook het web van deze spin is bijzonder: vanuit het midden loopt naar boven en beneden een opvallende zigzagband van wit spinselmateriaal. De functie hiervan is onduidelijk. Het lijkt er een beetje op dat de spin, als ze zo heftig begint te schudden bij verstoring, door die beweging optisch gezien een

beetje wegvalt: haar opvallende geelgestreepte lijfje wordt door de schittering van die zigzagband als het ware verdoezeld. Deze truc werkt inderdaad erg goed, maar je moet er wel eerst plat voor in de hei gaan liggen, zodat het web op ooghoogte is. Ook dat vond die spin niet leuk! Om het weer goed te maken heb ik een geplet sprinkhaantje in haar web gehangen.

Foto / Henry Kats

Nestkastenproject Radio Kootwijk

Joop Rolfes

Zoals ook in voorgaande jaren geven wij weer een overzicht van de broedresultaten van ons nestkastenproject in Radio Kootwijk. Gelukkig is de gezondheid van onze vrijwilliger Hans Nijhof weer goed zodat we dit seizoen weer in 6 gebieden konden inventariseren. In het totaal hebben we in onze 6 gebieden 156 kasten hangen.

De bezetting van de kasten is als volgt:

2008	2007
81 paar koolmezen met 606 jongen,	70 paar met 472 jongen.
19 paar pimpelmezen met 176 jongen,	19 paar met 121 jongen.
35 paar bonte vliegenvangers met 214 jongen,	30 paar met 163 jongen.
16 paar boomklevers met 89 jongen,	10 paar met 50 jongen.
2 paar zwarte mezen met 9 jongen,	4 paar met 24 jongen.

Ook is er een legsel geweest van de gekraagde roodstaart in een draaihalskast, maar doordat de kast van de boom is gewaaid is het nest overstuurd gegaan. Ook was er een broedsel van een boomkruiper maar ook deze kast is van de boom gewaaid.

Tijdens de controlerondes van onze vrijwilligers zijn regelmatig edelherten, reeën en wilde zwijnen waargenomen. Ook is er een dwergvleermuis aangetroffen in een van de nestkasten. Wim en Jaap hebben tijdens een van hun rondes 2 reekalfjes aangetroffen, en een bijenvolk in een van hun kasten gevonden, ze hebben onze vrijwilliger Alex ingeschakeld, die imker is, deze heeft het bijenvolk gevangen en thuis in een korf geplaatst en volgens de laatste berichten gaat het goed met deze bijen. Meer hierover leest U elders in dit boekje.

Paddentrek.

Boswachterij Berg en Bos vraagt ieder voorjaar vrijwilligers om te helpen bij de paddentrek. Uiteraard is onze Stichting daar ook bij betrokken. Het werk wordt verricht bij het Landgoed Het Woudhuis te Apeldoorn. Langs een drukke sluiptweg moet ieder jaar een paddenkerend raster worden geplaatst. Dit gebeurt over een lengte van ongeveer 700 meter. Langs dit traject wordt een 15-tal emmers ingegraven voor de opvang van de langs dit raster lopende amfibieën.

In de periode van half februari tot half april van het afgelopen jaar werden deze emmers dagelijks gecontroleerd op de aanwezigheid van padden, kikkers en salamanders. De inhoud van de emmers werd overgebracht naar de, aan de overkant van de weg liggende, wetting. Deze amfibieën kunnen zich daar met de voortplanting bezig gaan houden. Na de paddentrek is het raster weer weggehaald en opgeborgen voor het volgend jaar.

Er zijn 795 padden, 93 groene kikkers, 52 bruine kikkers en 10 salamanders de weg overgezet.

Vleermuizeninventarisatie.

Ieder jaar in januari inventariseren we de vleermuizen in de vleeerbietenhut en in de oude pompkelder in Berg en Bos. We doen dit onder leiding van vleermuisdeskundige Ruud Kaal.

We doen dit op een moment dat de vleermuizen in winterslaap zijn. Het is iets wat snel moet gebeuren want onze aanwezigheid in de ruimte brengt ook warmte met zich mee. De vleermuizen zouden wakker kunnen worden en daardoor energie verspillen.

We hebben 16 Watervleermuizen, 7 Franjestaartvleermuizen, 5 Grootoorvleermuizen en 1 niet geïdentificeerde vleermuis geïnventariseerd.

Vrijwilligerswerk in natuurgebieden 2009

Henry Kats

Vorig jaar hebben we een toename kunnen zien bij het aantal vrijwilligers. Het lijkt een soort virus, word je er eenmaal door besmet dan blijft het aanwezig. Het is bijzonder ontspannend om af en toe op een zaterdagochtend in de vrije natuur te werken. Tijdens het werk ben je ook met die natuur bezig, de een ziet dit, de ander ziet dat. Soms vinden we iets bijzonders zoals op de Tongerense heide, daar hebben we de Kleine Schorseneer (*Scorzonera humilis* L.) gevonden. Van deze zeer zeldzame plant zijn op de Hondsrug en op de Veluwe in totaal ongeveer 5 groeiplaatsen bekend. Het is een plant van droge, voedselarme grond in (vergraste) heidevelden. Zo is er in ieder gebied waar we werken wel iets bijzonders waar te nemen.

Vrijwilligerswerk blijft nodig om juist dié werkzaamheden te verrichten die anders niet of veel minder zouden gebeuren. Natuurinstanties kunnen bijna niet meer bestaan zonder de hulp van vrijwilligers. Iedereen werkt in een eigen tempo. Vaak is er na het werk nog even gelegenheid om een stukje door het gebied te wandelen. We werken in natuurterreinen van Geldersch Landschap, Staatsbosbeheer en boswachterij Berg en Bos van de Gemeente Apeldoorn. U bent van harte welkom op onderstaande data. We werken op **zaterdagmorgen van 09.00 uur tot ongeveer 12.00 uur.**

Overzicht van de diverse projecten en zaterdagen wanneer en waar er gewerkt wordt.

Tongerense heide, (handboek Geldersch Landschap blz. 49 t/m 52): een prachtig overgangsgebied tussen enerzijds hoger gelegen bos en soortenrijke heide met vennen en anderzijds lager gelegen heischrale graslanden met veentjes, poelen, brongebieden, kwelbeken en sloten. Om de heide in stand te houden verwijderen we daar de opslag van groveden en berk.

Data: 3 januari, 28 februari, 25 april, 20 juni, 29 augustus, 24 oktober, 30 januari 2010. Verzamelen om **08.45 uur** op de parkeerplaats van Restaurant Le Triangle aan de Elburgerweg 1 / hoek Zwolseweg in Wenum/Wiesel. Van daar gaan we met zo min mogelijk auto's naar de heide.

Noorderhei (S.B.B.): in dit gebied zijn we bezig met verschillende werkzaamheden zoals poelen schonen, de heide ontdoen van opslag van groveden. Vaak zien we tijdens ons werk het aanwezige wild.

Data: 31 januari, 28 maart, 23 mei, 11 juli, 26 september, 21 november, 2 januari 2010, 27 februari 2010. Verzamelplaats om **08.30 uur** op de parkeerplaats van Restaurant Le Triangle aan de Elburgerweg 1 / hoek Zwolseweg in Wenum/Wiesel

of om 08.45 uur op de parkeerplaats aan de weg Vierhouten - Emst, bij de ingang van het Vierhousterbos (dus niet de parkeerplaats bij Gortel / Tongerense heide). Van daar gaan we naar het werkgebied.

Zandhegge, (handboek Geldersch Landschap blz. 66/67):

Een vliegdennenbos met twee heideveldjes, door een historische zandstuifwal gescheiden van aangeplant naald- en loofbos, hakhout en cultuurgrond met lanen en singels.

Het gebied is beperkt toegankelijk. De heideveldjes liggen in het niet toegankelijke terrein.

Evenals op de Tongerense heide en de Noorderheide zorgen we dat opslag van deze heideveldjes wordt verwijderd. Verder onderhouden we een grafheuvel nabij de Wieselseweg.

Data: 4 juli en 19 december. Verzamelen om **09.00 uur** bij de slagboom van Geldersch Landschap (ingang Zandhegge in de bocht naast de Koninklijke Houtvesterij Het Loo), aan de Greutelse weg in Wenum/Wiesel.

Berg en Bos, Landelijke Natuurwerkdag **7 november**. Wilt u in een natuurgebied ergens in Nederland die dag vrijwilligerswerk doen, kijk dan op:

www.natuurwerkdag.nl

Vrijwilligers van de SBDV werken die dag in Berg en Bos in Apeldoorn.

U dient zelf voor koffie e.d. te zorgen (een stoeltje of stuk plastic om op te zitten tijdens de werkpauze is erg prettig)!

Wilt u één keer of meerdere keren in een natuurgebied samen met ons werken dan kunt u zich opgeven door te schrijven, te bellen of te mailen. Mocht u zich hebben opgegeven voor vrijwilligerswerk en blijkt u niet aanwezig te kunnen zijn wilt u dan zo vriendelijk zijn dit telefonisch of per e-mail te melden aan een van onze bestuursleden? We hoeven dan niet onnodig te wachten op de verzamelplaatsen. Telefoonnummers en/of e-mail-gegevens van bestuursleden staan op de achterzijde van dit boekje.

LET WEL! Er komt slechts één boekje van onze stichting per jaar uit, dat heeft u nu voor u. Daar staat het vrijwilligerswerk voor het gehele jaar in vermeld. U kunt dus de data voor het hele jaar in uw agenda noteren en doorgeven aan een ander.

**Stichting Behoud Dierenwereld Veluwe
Postbus 103**

7300 AC Apeldoorn

tel: 055-3558686 of

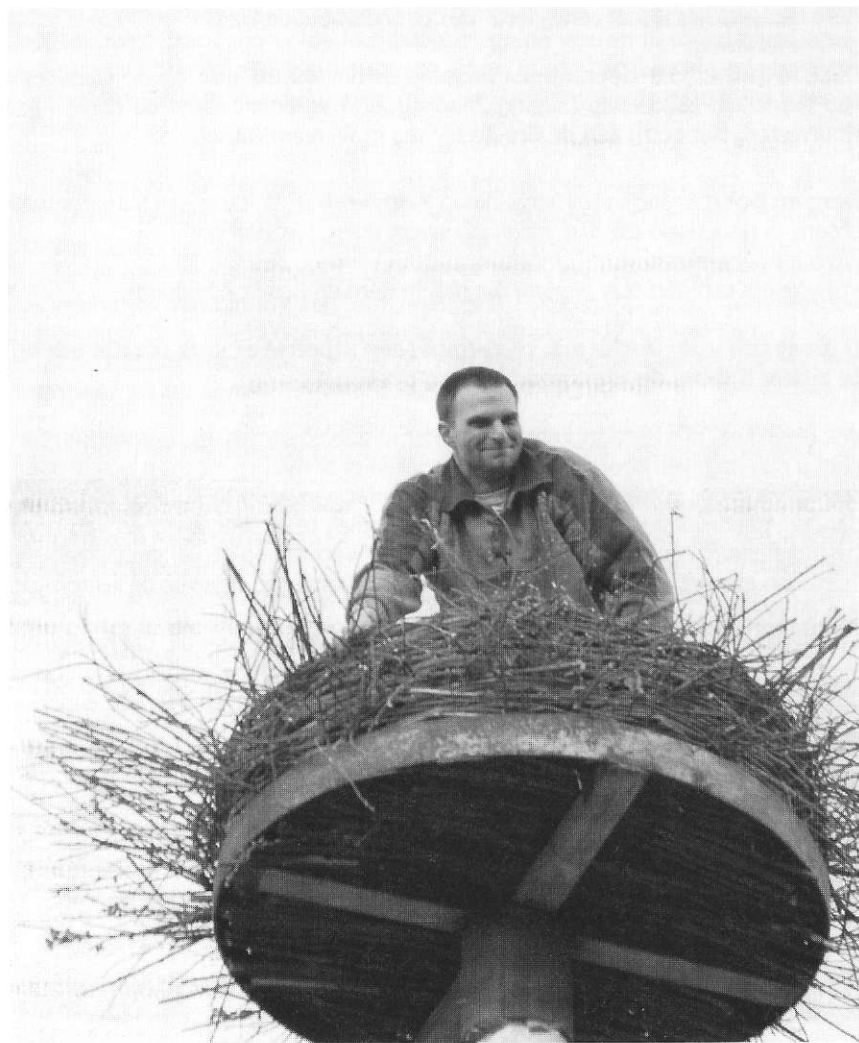
tel: 06-53435237

H.L.Kats@inter.nl.net

Een ooievaarsnest op landgoed het Woudhuis.

Henk Bonekamp

Ik weet niet of het er mee te maken heeft, er zitten inmiddels diverse opa's in het bestuur van de SBDV. Waarom willen we ineens een ooievaarsnest plaatsen? Onze oudste opa, Wim Fiets, kwam geloof ik met het voorstel. Wil hij nog meer kleinkinderen laten bezorgen? Denkt hij nog steeds dat daar een ooievaar voor nodig is?

Een plan werd uitgewerkt, waar mogen we hem neerzetten? Op landgoed het Woudhuis in het natuurontwikkelingsgebied Het schol. Na overleg met de boswachters werd een goede plek gevonden. Hoe maak je zoets? Internetten, lezen, vragen. Je snapt niet waar zo'n nest aan moet voldoen volgens de kenners. Hoe deden de ooievaars dat vroeger en hoe maken ze hun nest bovenop de hoogspanningsmasten in Oost-Duitsland?

Maar we willen het zo goed mogelijk doen dus we maken het nest helemaal volgens de regels. Jaap Nieuwenhuis, een van onze vrijwilligers, kan goed lassen. Een hoepel van een antiek wagenwiel doet dienst als basis. Jaap maakt met betonijzer en een stuk buis een prima basis.

Henry Kats en Wim Fiets verzamelen in het Woudhuis, samen met Dick van Beek, de bosopzichter, een aanhanger vol vlechttakken. Er volgen meerdere avonden van vlechten en binden en er ontstaat een prachtig nest.

We zoeken in het woudhuis een stam van een acacia van de juiste dikte en op een avond in het voorjaar gaan we het nest plaatsen. Een boerenzoon, Anne Harmsen, helpt ons met een trekker en een kraan en aan het eind van de avond staat er een **oievaarsnest**.

Ook al zou er nooit een ooievaar komen dan is het nog een mooi gezicht voor de bezoekers van dit gebied. We hebben er echter goede hoop op dat het lukt. Er is al meerdere malen een ooievaar gezien en het krioelt er van de kikkers en muizen.

We houden u op de hoogte.

Overzicht activiteiten in 2009 en begin 2010:

2009

- 03 januari vrijwilligerswerk Tongerense heide.
- 31 januari vrijwilligerswerk Noorderhei.
- 28 februari vrijwilligerswerk Tongerense heide.
- 14 maart dialezing door: dhr. Maas van de Ruitenbeek.
- 28 maart vrijwilligerswerk Noorderhei.
- 18 april excursie Hoog Buurlo.
- 25 april vrijwilligerswerk Tongerense heide.
- 23 mei vrijwilligerswerk Noorderhei.
- 20 juni vrijwilligerswerk Tongerense heide.
- 27 juni excursie Koninklijke Houtvesterij.
- 04 juli vrijwilligerswerk Zandhegge.
- 11 juli vrijwilligerswerk Noorderhei.
- 29 augustus vrijwilligerswerk Tongerense heide.
- 19 september * Honingmarkt in Ugchelen (zie publicaties in dagbladen).
- 26 september vrijwilligerswerk Noorderhei.
- 26 september bronstexcursie Koninklijke Houtvesterij.
- 17 oktober dialezing door: Erwin van Laar.
- 24 oktober vrijwilligerswerk Tongerense heide.
- 07 november Landelijke Natuurwerkdag.
- 14 november excursie: Nestkastengebied Radio Kootwijk.
- 21 november vrijwilligerswerk Noorderhei.
- 19 december vrijwilligerswerk Zandhegge.

2010

- 02 januari vrijwilligerswerk Noorderhei.
- 30 januari vrijwilligerswerk Tongerense heide.
- 27 februari vrijwilligerswerk Noorderhei.
- 13 maart dialezing door: Stichting Behoud Dierenwereld Veluwe.

* Stichting Behoud Dierenwereld Veluwe aanwezig met voorlichtingstand.